

MONOGRAFIA O ČESKOM POZITIVIZME

J. CETL: Český pozitivizmus. Příspěvek k charakteristice jedné z tradic českého buržoazního myšlení. Spisy Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně č. 234. Filozofická fakulta. Brno 1981, 176 s.

Potrebu hlbšej marxistickej analýzy problematiky českého pozitivizmu pociťujeme už dlhší čas. Preto je potrebné uvítať prvé monografické spracovanie tejto problematiky, ktoré je významné nielen pre historiografiu českej filozofie, ale má svoj nesporný význam aj pre výskum dejinno-filozofického procesu na Slovensku, a to najmä v medzivojnovom období. Práve v tomto období totiž pôsobili predstavitelia českej pozitivistickej orientovanej filozofie na bratislavskej univerzite a toto ich pôsobenie aj zanechalo v slovenskom kultúrnom živote určitú nezanedbateľnú odozvu.

Podľa J. Cetla je český pozitivizmus v základnom teoretickom a ideovom zameraní súčasťou celoeurópskeho pozitivistického hnutia, preto aj v prvej časti svojej monografie venuje osobitnú pozornosť analýze povahy pozitivizmu ako javu všeobecných dejín filozofie. Vo svojej charakteristike pozitivizmu ako takého, ktorá sa opiera najmä o „raný“, predovšetkým comteovský pozitivizmus, autor analyzuje pozitivizmus ako nazeravú „filozofiu diváka“, v ktorej sa popiera možnosť aktívneho zásahu človeka do reality, vylučuje sa aktivita subjektu. Ide o nazeravý objektivizmus, ktorý sa prejavuje v dehumanizovanej koncepcii skutočnosti a ktorý sa teoreticky zaisťuje empirizmom. Ako „filozofia neosobnej vedy“ sa pozitivizmus prikláňa k modelu poznania empirickej prírodovedy, pričom stanovisko vedy sa už premenilo v scientizmus, resp. scientický empirizmus a agnosticizmus. A napokon — ako „filozofia od-filozofičenia“ pozitivizmus redukuje predmet filozofie a degraduje tradič-

nú filozofiu i oprávnenosť fundamentálnej filozofickej problematiky, pričom je jednoznačne a jednostranne závislý od vedy (tento pozitivistický scientizmus by si však zaslúžil väčšiu pozornosť a obšírnejšiu analýzu, než mu venuje autor). Pozitivizmus tak autor chápe ako pokus o porevolučnú filozofiu vedy, teóriu fundujúcu porevolučnú pozitivitu, ako istý „filozofický reflex porevolučného vedomí, konstituujúci sa po prvé v údobí rozmachu průmyslové revoluce, jako filozofii vědy porevoluční buržoazie“. (s. 15)

Jadro Cetlovej práce — panoráma vývoja českého pozitivizmu — je sumarizáciou starších autorových štúdií (publikovaných najmä v Sborníku prací filosofické fakulty brněnské univerzity), avšak jeho zarámčovanie analýzou základných určení pozitivizmu a najmä úplne novou záverečnou časťou práce, ktorá je venovaná charakteru českého pozitivizmu a jeho dedičstvu, poskytuje plastický a komplexnejší pohľad na vývin a jednotlivé podoby pozitivistického myslenia v českej kultúre. Môžeme tak sledovať nielen genézu českého pozitivizmu, jeho jednotlivé podoby, ale aj jeho analýzu vo vzťahu k európskemu pozitivizmu, určenie jeho špecifickosti, ako aj možných „prežitkov“ pozitivistickej tradície u nás.

V šesťdesiatych až osemdesiatych rokoch 19. stor. existoval český pozitivizmus ako púha tendencia vo vedomí českej spoločnosti, ktorá bola prítomná v sociálno-politickom myslení a vo vedeckej práci; v tomto prípravnom období išlo väčšinou o jeho pro-

pagáciu a určitú pozitivistickú orientáciu.

Najvlastnejšou etapou českého pozitívizmu, etapou jeho najvýraznejšieho filozofického vyjadrenia, ako aj najširšieho spoločenského a kultúrneho vplyvu je Krejčího epocha českého pozitívizmu. Táto druhú etapu vývoja českého pozitívizmu autor vymedzuje od začiatku deväťdesiatych rokov do dvadsiatych rokov nášho storočia. Český pozitívizmus tohto obdobia vyjadroval v mnohom osvietenskú vieru vo význam vedy pre riešenie teoretických otázok i problémov národnopolitického pohybu, ako aj opozíciu voči mimoracionálnemu poznaniu vo vede, rovnako ako snahu o elimináciu náboženskej viery, čím prekračoval rámec čistej teórie. Autor vlastne stotožňuje druhú etapu českého pozitívizmu s pozitívizmom Františka Krejčího, ktorého analýze sa tu aj obšírnejšie venuje (naproti tomu pomerne malú pozornosť venuje Fr. Čádovi, ktorého považuje za púheho „súputníka“ českého, resp. krejčovského pozitívizmu). J. Cetl ukazuje, v čom je jeho osobitosť (napríklad v jeho scientizme), ale i na to, že jeho chápanie sveta a poznania reprodukuje pozitivistický koncept skutočnosti, pozitivistickú „filozofiu diváka“. „Svým evolucionistickým determinizmom a naturalistickými motívy, svým objektivistickým scientizmom agnosticky podloženým a antireligióznym a antimetafyzicky vyhoceným atd. náleží pritom Krejčí zcela nepochybně k tzv. starému pozitívizmu, t. j. k pozitívizmu druhej tretiny XIX. storočia.“ (s. 75)

Tretiu, záverečnú fázu vývoja českého pozitívizmu, ktorú situuje autor zhruba do medzivojnového obdobia, charakterizuje ako obdobie jeho rozpadu i pokusov o jeho obnovu v transformovanej podobe. V tejto etape, v ktorej sa pozitívizmus (a to najmä Krejčího žiakov) rozptyľuje do

jednotlivých špeciálnych vied, prípadne sa buduje na prírodovedeckej základni [J. Jahn], sa český pozitívizmus regeneroval aj na úrovni teoreticko-filozofickej a to trojako: ako jeho obrana (V. Sobotka, Fr. Fajfr), obnova a rozvinutie na zmenených základoch [J. Tvrďý, J. Král, I. A. Bláha, B. Zbořil] a pokus o jeho modernizáciu [tu však išlo zväčša o informácie o logickej a metodologickej problematike rozvinutej novopositívizmom].

Osobitnú pozornosť venuje J. Cetl vedúcej mysliteľskej osobnosti pozitivisticky orientovanej filozofie tohto obdobia — Josefovi Tvrďému. Neanalyzuje tu však celé jeho dielo, ale vysvetľuje ho v súvislostiach vývinu českého pozitívizmu a sústreďuje sa prvoradým na komparáciu filozofie Krejčího a Tvrďého. J. Cetl ukazuje, že Tvrďý prekonáva „gnoseologickú bezstarosťnosť“ predchádzajúceho českého pozitívizmu, reviduje strohý agnosticky zameraný objektívizmus neosobného poznania u Krejčího. Odmietá nepoznateľné transcendentno ako „dogmatický predpoklad“ a „fiktívny pojem“ a prijíma metafyziku, resp. ontológiu, avšak vybudovanú nielen na základe vedeckých poznatkov a metód, ale aj iných výsledkov kultúrnej tvorby. Metafyziku tak Tvrďý chápe ako syntézu subjektívnej (osobnej) a objektívnej pravdy. Popiera jednostrannú závislosť filozofie od vied, koriguje tak Krejčího scientizmus a zdôrazňuje špecifickosť filozofie pri programovom zachovaní jej vedeckosti. Napriek týmto výrazným korekciám Tvrďý je súčasťou českej pozitivistickej tradície, konštatuje J. Cetl, i keď uvoľnenej a obnovennej na revidovaných základoch.

J. Cetl vo svojej práci správne ukazuje na to, že Tvrďý sa programovo usiloval začleniť masarykovskú filozofiu a tradíciu do procesu obnovy

a prebudovania pozitivisticky orientovanej filozofie. Avšak hlbšie tu neanalyzuje túto masarykovskú inšpiráciu a orientáciu Tvrdeho, i keď práve realizmus (a to i masarykovský) bol konštitutívnym prvkom výstavby Tvrdeho gnozeologickej koncepcie. Problematika vzťahu myslenia Tvrdeho a Masaryka (a tu napríklad otázka, či práve u Masaryka nenašiel Tvrdý vo viacerých aspektoch inšpiráciu ku korekcii krejčovského pozitivismu) by si zaslúžila osobitnú pozornosť. Obšiahlejšie sa snáď autor mohol venovať aj otázke Masarykovho vzťahu k pozitivismu, i keď jej bola v literatúre už venovaná pozornosť a neobmedzil sa na konštatovanie, že jeho filozofické stanovisko bolo „od počiatku nepozitivistické, ba protipozitivistické“. (s. 56) Obširnejšiu analýzu by si zaslúžila tiež filozofická tvorba Josefa Kráľa, z ktorej väčšiu pozornosť autor venoval jeho povojnovej obhajobe pozitivismu a jeho pozitivistickej kritike marxistickej filozofie.

V tretej časti monografie J. Cetl analyzuje charakter českého pozitivismu a jeho dedičstvo. Autor ukazuje, že český pozitivismus bol verziou celoeurópskeho „obratu k pozitívite“, najlepšie vyjadreného v klasickom západoeurópskom pozitívizme, bol však oneskorený a nesledoval jeho vývinovú líniu (v českom buržoáznom myslení absentoval machizmus a novopositivismus). Podstatne tiež nerozpracoval ani gnozeologickú a metodologickú problematiku (určitú výnimku tu však tvoril J. Tvrdý, čo autor opomenul zdôrazniť).

J. Cetl konštatuje, že miera špecifickosti českého pozitivismu je viacmenej skromná. Reprodukuje všetky podstatné určenia pozitivismu ako takého, t. j. ako porevolučnej filozofie diváka, filozofie neosobnej vedy a filozofie odfilozofičenia. „Co je však

pro něj přece jen příznačné: neustále útočí na hranice pozitivismu, byť je vždy jistým způsobem respektuje. Jeho špecifičnosť je tedy snád spíše ve snahách, tendencích než ve skutečných filozofických realizacích těchto snah a tendencí.“ (s. 133) V tejto súvislosti sa však ponúka otázka, či by sa špecifickosť českého pozitivismu nezvýraznila, ak by sme ju skúmali nie natoľko v konfrontácii základných určení európskeho pozitivismu s „ortodoxnou“ podobou českého pozitivismu (reprezentovanou najmä pozitivismom Krejčího), ale skôr s onými podobami, ktoré pozitivismus svojsky „prekračovali“, resp. ako napokon sám autor presvedčivo preukázal, transformovali a rozvinuli na pozmenených základoch (a tu predovšetkým v diele J. Tvrdeho).

Autor si tu tiež kladie otázku či a nakoľko predznamenal český pozitivismus proces prenikania a prijatia marxistickej orientácie u nás. Pozitivismus ako teoretická filozofia, aj ako „pozitivizujúca mentalita“ napriek domnelým afinitám k marxizmu, ako konštatuje: „nebyl příznivou půdou pro přijetí marxismu, ba ztěžoval je a umožňoval jeho deformace“. (s. 137) Cesta k marxistickej orientácii viedla teoretickým i praktickým prekonaním pozitivismu. Autor tu uvádza marxistickú kritiku českého pozitivismu, ktorú podal vo svojej publicistike v tridsiatych rokoch E. Urx, ukazuje však, že v medzivojnovom období ešte neprišlo k zásadnému stretnutiu s pozitivismom. Neprekonaná (ideologicky a teoreticky) tradícia pozitivismu sa v šesťdesiatych rokoch oživovala v súvislostiach s tendenciou po „zvedčení“ marxistickej filozofie (tu však išlo najmä o vplyvy a infiltrácie súčasného buržoázneho myslenia). Išlo o scientisticko-pozitivistickú revíziu marxizmu, ktorá podľa autora predstavuje záverečnú fázu vývoja české-

ho pozitivismu alebo „jeho svérázné dědictví“. Teoretické prekonanie tohto scientistického revizionizmu by malo byť prekonaním českého pozitivismu ako takého.

V závere autor konštatuje, že priame pôsobenie českého pozitivismu ako teoreticko-filozofickej tradície je ukončené, avšak na druhej strane sú v rovine sociálno-psychologickej (relikty pozitívizujúcej mentality), kognitívnej (živelné pozitívizujúce postoje vedeckých špecialistov) a ideolo-

gickej [vplyvy buržoázneho myslenia] určité možnosti obnovenia pozitivistických postojov. Týmto je možné čeliť tak kritickou analýzou pozitivismu, ako aj tvorivým rozvíjaním marxisticko-leninskej filozofie, a to aj tých problémov, ktoré tematizoval už český pozitivismus, ako napr. konceptu vedeckosti filozofie, problému jednoty vedeckosti a humanizmu a zospoločnenšenia filozofie.

Vladimír Bakoš

PRÍSPEVOK KU KRITIKE SÚČASNEJ BURŽOÁZNEJ FILOZOFIE

R. STEIGERWALD: Bürgerliche Philosophie und Revisionismus im imperialistischen Deutschland. Berlín 1980, 353 strán.

Meno západonemeckého marxistu Roberta Steigerwalda nie je v našej filozofickej obci neznáme. Stretli sme sa s ním prostredníctvom českého prekladu jeho prác *Tretia cesta Herberta Marcuseho* (1917) a *Marxismus, náboženství, současnost* (1977). Steigerwaldova tvorba však predstavuje oveľa širší záber, zahŕňa celý rad vedeckých štúdií a viacero monografií, vydaných najmä vo vydavateľstvách NDR. Ako príklad uvedieme len niektoré z ostatných rokov: *Menschenrechte in der Diskussion, Marxistische Klassenanalyse oder spätbürgerliche Mythen* a v spolupráci s M. Buhrom vydal *Verzicht auf Fortschritt, Geschichte, Erkenntnis und Wahrheit*. Práce R. Steigerwalda sú v prevažnej miere venované kritickej analýze základných tendencií, rozvíjaných na pôde súčasnej buržoáznej filozofie a ideológie. Týmto smerom je orientovaná aj ďalšia jeho rozsiahla monografia, ktorá vyšla r. 1980 vo Vydavateľstve Akadémie vied NDR pod názvom *Buržoázna filozofia a revizionizmus v imperialistickom Nemecku*.

Ako hovorí titul knihy, autor sa

v nej zameriava na vzájomné súvislosti medzi buržoáznou filozofiou a revizionizmom v oblasti filozofie a politiky, pričom v úvode bližšie špecifikuje svoje chápanie revizionizmu ako také ideologické a politické tendencie revidovať Marxovo, Engelsovo a Leninovo učenie, ktoré vznikajú a rozvíjajú sa *v rámci*, prípadne *na hranici* marxistického robotníckeho hnutia.

Prvú kapitolu nazval R. Steigerwald *Novokantovstvo a revizionizmus*. Analyzuje v nej sociálnu a duchovnú situáciu Nemecka v 19. stor. a odhaľuje — v porovnaní s inými vyspelými európskymi štátmi — špecifiká, ktoré vytvorili takú priaznivú atmosféru pre výzvu Otta Liebmannu „späť ku Kantovi“, že sa stretla s mimoriadne mohutným ohlasom. R. Steigerwald si ďalej kladie otázku, ako je možné, že Kantovo učenie — predstavujúce vo viacerých aspektoch filozofický zdroj marxizmu — mohlo súčasne slúžiť ako teoretické východisko antikomunizmu. Poukazuje na „nejednoznačnosť“ Kantovej teórie a na to, že novokantovský revizionizmus kritizoval Kanta „sprava“ a zrie-